Спеціальна і персональна підсудність цивільних справ

Законом України від 24 лютого 1994 р. "Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР "Про судоустрій Української РСР" визначена підсудність цивільних справ спеціальним судам України: ст. 31^1 закріплені повноваження міжобласного суду, ст. 38^5 — військових судів, ст. 38^6 — військового суду гарнізону, ст. 38^7 — військового суду регіону, Військово-Морських Сил. Одночасно внесені відповідні зміни й доповнення до ст. 123 ЦПК України.

Раніше Положення про військові трибунали передбачало лише можливість розгляду всіх цивільних і кримінальних справ військовими трибуналами у місцевостях, де в силу виняткових обставин не діють загальні суди (ст. 12), і цивільних позовів у кримінальних справах, підсудних військовим трибуналам (ст. 13). Тобто підсудності цивільних справ військовим трибуналам закон не встановлював, у зв'язку з чим у теорії цивільного процесу з цього питання є певна прогалина.

Усталеною є точка зору, що підсудність — це властивість конкретної цивільної справи, на підставі якої визначається віднесення підвідомчої судам справи до відання певного суду[1]. Залежно від роду справ, які підлягають вирішенню, і від території, на якій діє той чи інший суд, розрізняють родову і територіальну підсудність. Причому родова визначає підсудність справи різним ланкам (районний, обласний, Верховний Суд) судової системи залежно від роду (категорії, властивості) справи, а територіальна — залежно від території, на яку поширюється діяльність даного суду. За її допомогою розмежовується компетенція судів однієї ланки. Різновидами територіальної підсудності є загальна, альтернативна, договірна, виняткова підсудність і підсудність за зв'язком справ.

Однак, виходячи з вищеназваних критеріїв, неможливо визначити підсудність цивільних справ спеціальним судам: військовим судам у цілому і конкретній ланці військової судової системи зокрема, а також міжобласному судові.

Закон "Про судоустрій України" передбачає наявність у судовій системі держави спеціальних судів; 1) системи військових судів, яка представлена військовими судами гарнізонів (відповідає районним (міським) судам системи загального правосуддя), регіонів и Військово-Морських Сил (відповідає обласним судам) і Військовою колегією Верховного Суду України; 2) міжобласного суду (раніше — постійні виїзні сесії обласних судів).

Відповідно до ч. 2 ст. 123 ЦПК військові суди гарнізонів як суди першої інстанції розглядають справи, пов'язані зі скаргами військовослужбовців на неправомірні дії і рішення військових посадових осіб та органів військового управління, крім тих, які підсудні військовим судам регіонів і Військово-Морських Сил; справи про захист честі та гідності, сторонами в яких є військовослужбовці або військові організації; інші справи, пов'язані з захистом прав і свобод військовослужбовців та інших громадян, а також прав і законних інтересів військових частин, установ, організацій.

Згідно з ч. 3 ст. 123 ЦПК військові суди регіонів і Військово-Морських Сил як суди першої інстанції розглядають справи, пов'язані зі скаргами на незаконні дії і рішення органів військового управління на рівні військових об'єднань і вище.

Критерієм підсудності справ військовим судам є належність суб'єкта спору до військовослужбовців чи військових частин, установ, організацій. Саме він дає змогу розмежувати підсудність цивільних справ військовим і загальним судам.

А щоб визначити підсудність цивільних справ різним ланкам військового правосуддя, однієї родової ознаки недостатньо. Ст. 123 (ч. 3) ЦПК як критерій підсудності не тільки визначає рід справи (скарги на незаконні дії і рішення військових посадових осіб та органів військового управління) а й персоналізує особу чи орган, чиї дії або рішення оскаржуються (рівня військових об'єднань і вище), тобто запроваджує додатковий персональний критерій.

Водночас не потребує доказів дія правил територіальної підсудності цивільних справ у системі військових судів.

Отже, для визначення конкретного військового суду, якому буде підсудна цивільна справа, необхідно встановити його

[1] Див.: Курс советского гражданского процессуального права. — Т. 2. — М., 1981. — С. 7, 19; Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. — Т. 1. — М., 1986. — С. 267; Цивільне процесуальне право України / За ред. В.В. Комарова. — Харків, 1962. — С. 146.

© О. Гнєздов, 1995

спеціальну, родову, персональну і територіальну підсудність.

Що ж до міжобласного суду, то згідно з ч. 4 ст. 123 ЦПК йому як судові першої інстанції підсудні всі справи, які підлягають вирішенню у порядку цивільного судочинства на особливо режимних об'єктах, розташованих на території України. Тобто критерієм підсудності цивільних справ міжобласному суду як спеціальному судові в системі судоустрою України є необхідність їх вирішення на особливо режимних об'єктах.

Таким чином, для визначення підсудності цивільних справ міжобласному суду і військовим судам необхідне доповнення її видів спеціальною підсудністю, яка визначає підсудність цивільних справ спеціальним судам (військовим судам залежно від суб'єктів спору і міжобласному судові залежно від необхідності вирішення справи на особливо режимних об'єктах, розташованих на території України), і персональною, яка визначає підсудність цивільних справ різним ланкам (військовий суд гарнізону, регіону и Військово-Морських Сил) системи військових судів залежно від персоналії суб'єкта спору — рівня посадової особи чи органу військового управління.

Очевидно, що спеціальна підсудність не може розглядатись як різновид родової, оскільки одна і та ж категорія справ, наприклад, справи про захист честі і гідності, підсудна як загальним, так і спеціальним (військовим і міжобласному) судам.

Персональна підсудність також не може розглядатись як різновид родової, оскільки одна і та ж категорія справ, а саме: справи, пов'язані зі скаргами на незаконні дії і рішення військових посадових осіб та органів військового управління, підсудні різним ланкам військового правосуддя. І лише персоніфікація особи чи органу, чиї дії або рішення оскаржуються, дає змогу встановити підсудність справи військовому суду гарнізону, регіону чи Військово-Морських Сил. Водночас на військові суди поширюється і родова підсудність, оскільки закон (ч. 3 ст. 123 ЦПК) прямо вказує на категорію цивільних справ — скарги на незаконні дії і рішення військових посадових осіб та органів військового управління, підсудних військовим судам регіонів и ВМС. Всі інші цивільні справи, незалежно від персоніфікації сторін, належать до родової підсудності військових судів гарнізонів.

Спеціальна підсудність міжобласного суду також не може розглядатися ні як родова підсудність, оскільки всі категорії справ, які підлягають вирішенню у порядку цивільного судочинства на особливо режимних об'єктах, підсудні міжобласному суду (ч. 3 ст. 23 ЦПК), ні як територіальна, оскільки не визначає підсудність справи усередині однієї ланки судової системи, а скоріше є екстериторіальною щодо загальних судів.

Неможливо й поєднати спеціальну і персональну підсудність цивільних справ військовим судам, оскільки перша розмежовує підсудність цивільних справ загальним і військовим судам, а друга — різним ланкам військової системи.

Що ж до термінів, то, виходячи з ідеї єдності юридичного процесу[2], бажано зберегти термінологію, яка вживається у науці кримінального процесуального права, що раніше визначила підсудність кримінальних справ спеціальним судам.

Таким чином, сучасне цивільне процесуальне законодавство України дає змогу говорити не про родову і територіальну, а про родову, спеціальну, територіальну і персональну підсудність цивільних справ.

[2] Див.: Теория юридического процесса / Под ред. Б.М. Горшенева. — Харьков, 1985. — С. 6—25.

О. ГНЄЗДОВ
старший викладач юридичного факультету (Сімферопольський державний університет)